

Εκπαίδευση, Θρησκεία, μετανάστες. Έρευνα για τις αντιλήψεις και τις στάσεις των νέων της Ελλάδας

**Μάριος Κουκουνάρας-Λιάγκης
Δρ.Κοινωνιολογίας της Θρησκείας, ΜΑ Παιδαγωγικής,
εκπαιδευτικός**

Περίληψη

Οι νέοι αποτελούν πηγή και αιτία πολλών ερευνών. Με βάση ευρωπαϊκές και ελληνικές έρευνες για τη νεολαία σχεδιάστηκε μία πολύχρονη έρευνα (2006-2009), με τη μέθοδο των focus groups, για τις αντιλήψεις και τις στάσεις των νέων (15-24) της Ελλάδας για διάφορα κοινωνικά, πολιτικά και πολιτιστικά θέματα. Στο παρόν ανακοινώνονται για τα αποτελέσματα της έρευνας για την εκπαίδευση, τη θρησκεία και τους μετανάστες. Η παρουσίαση γίνεται με βάση την ποσοτική και ποιοτική ανάλυση των δεδομένων.

Summary

Nowadays, many researches are conducted in to the youth's issues. According to other European and Greek researches and their findings, our research was conducted in the period of 2006 until 2009. The aim was to study the perceptions and attitudes of the Greek young people (15-24) and the method that was used was focus groups. The research raises a number of social, political and cultural issues. But in the particular paper the results of the research on education, religion and immigrants are only published. The presentation is based on quantitative and qualitative data analysis.

1. Εισαγωγή

Οι απόψεις και οι στάσεις των νέων αποτελούν πηγή και αιτία σύγχρονων ερευνών. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο η νεολαία αποτελεί ομάδα για την, και σύμφωνα με την οποία σχεδιάζονται πολιτικές στρατηγικές¹. Και στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια τα θέματα της νεολαίας απασχολούν στο δημόσιο χώρο και εμφανίζονται στο προσκήνιο, ιδιαίτερα μετά τα γεγονότα του Δεκέμβρη του 2008.

2. Αποσαφήνιση όρων

2.1 Ο όρος «εκπαίδευση»

Χρησιμοποιείται με τη παιδαγωγική έννοια ο όρος αυτός, κατά κάποιο τρόπο πιο συγκεκριμένα, για να αποδώσει την οργανωμένη διαδικασία της αγωγής και της μάθησης, που προγραμματίζεται και υλοποιείται, κυρίως, από την πολιτεία ή κάποιο άλλο δημόσιο ή ιδιωτικό φορέα. Είναι σαφές ότι ως κατάκτηση της νεωτερικότητας η εκπαίδευση θεωρείται δημόσιο αγαθό και γι' αυτό αποτελεί ευθύνη της πολιτείας².

¹ <http://europa.eu/youth> (προσπελάστηκε 31 Μαρτίου 2011).

² Ξωχέλης, Π. (1997), *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική. Θεμελιώδη προβλήματα της Παιδαγωγικής επιστήμης*, Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη.

2.2 Ο όρος «θρησκεία»

Υπάρχουν πολλοί ορισμοί της θρησκείας, οι οποίοι προέρχονται από διάφορες επιστήμες. Στις κοινωνικές επιστήμες τέσσερις τουλάχιστον προσεγγίσεις αποτελούν τις αφετηρίες για μια θεωρία της θρησκείας. Πρόκειται για τις απόψεις των Durkheim, Weber, Freud και Malinowski. Με βάση αυτήν την αφετηρία μπορούν να αναφερθούν δύο ορισμοί που προέρχονται από την κοινωνιολογία και από την κοινωνική ανθρωπολογία, για να αποσαφηνισθεί ότι η θρησκεία χρησιμοποιήθηκε ως πολιτιστικό στοιχείο της ταυτότητας, ανεξάρτητα από το ποια ήταν αυτή. Έτσι, «...η θρησκεία ορίζεται σαν ένα σύστημα δοξασιών και πράξεων, που εμπνέει μια Υπέρτατη Ύπαρξη και χρησιμοποιεί μια ομάδα ανθρώπων για να αντιμετωπίσει τα έσχατα προβλήματα της ανθρώπινης ζωής. Είναι η άρνηση να συνθηκολογήσει κανείς με το θάνατο, να παραδοθεί στην απογοήτευση, να αφήσει την εχθρότητα να καταστρέψει τις ανθρώπινες σχέσεις του»³ και «...η θρησκεία είναι: 1) ένα σύστημα συμβόλων που επενεργεί με τρόπο ώστε 2) να δημιουργεί στους ανθρώπους ισχυρές και παρατεταμένης διάρκειας διαθέσεις και κίνητρα 3) διαμορφώνοντας αντιλήψεις για τη γενικότερη τάξη της ύπαρξης και 4) ενδύοντας αυτές τις αντιλήψεις με μια τέτοια αύρα δεδομένης πραγματικότητας 5) ώστε οι διαθέσεις και τα κίνητρα αυτά να φαίνονται ιδιαζόντως ρεαλιστικά»⁴. Και οι δύο ορισμοί δηλώνουν απερίφραστα την πολιτιστική διάσταση του θρησκευτικού φαινομένου, που στη νεωτερικότητα παραμένει φορέας και διαχειριστής πολιτικού και κοινωνικού νοήματος, στη δημόσια και ιδιωτική σφαίρα.

2.3 Ο όρος «μετανάστες»

Ο όρος στην έρευνα χρησιμοποιήθηκε για να αποδώσει γενικώς τους αλλοδαπούς, όσους, δηλαδή, δεν έχουν ελληνική υπηκοότητα και ήρθαν εθελοντικά στη χώρα, ανεξαρτήτως εθνικότητας⁵.

3. Μεθοδολογία της έρευνας

3.1 Προηγούμενες έρευνες

Τελευταία δημοσιεύθηκαν δύο σχετικές έρευνες με θέμα την ελληνική νεολαία και αποτέλεσαν τη βάση της παρούσας έρευνας και συγχρόνως ένα κριτήριο ελέγχου. Πρόκειται, πρώτον, για την έρευνα των Βασίλη Κουλαϊδή και Κώστα Δημόπουλου⁶ και, δεύτερον, της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς⁷ που δημοσιεύθηκαν αμφότερες το

³ Yinger, J.M., (1968), Religion Society and the Individual, an Introduction to the Sociology of Religion, New York: Macmillan, σ.σ. 9.

⁴ Geertz, G. (2003), *H ερμηνεία των πολιτισμών*, (μτφρ. Παραδέλλης Θ.), Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ.σ. 98.

⁵ Καβουνίδη, Τ., Κόντης, Α., Λιανός, Θ., Φακιολάς, Ρ. (επιμ.) (2008), Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες-Πολιτικές-Προοπτικές, τ.Α΄, Αθήνα: Εκδόσεις ΙΜΕΠΟ.

⁶ Κουλαϊδής, Β. & Δημόπουλος, Κ. (επιμ.) (2005), *Ελληνική νεολαία. Όψεις κατακερματισμού*, Αθήνα: Μεταίχμιο.

⁷ Γ.Γ.Ν.Γ., *Τελική Έκθεση του έργου: H νέα γενιά στην Ελλάδα σήμερα*. Στο: <http://www.neagenia.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=51> (προσπελάστηκε 31 Μαρτίου 2011).

«Εκπαίδευση, Θρησκεία, Μετανάστες. Έρευνα για τις αντιλήψεις και τις στάσεις των νέων της Ελλάδας» στο Γεωργογιάννης, Π. & Μπάρος, Β. (Επιμ.). Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Μετανάστευση-Διαχείριση-Συγκρούσεων και Παιδαγωγική Δημοκρατίας, 14^ο Διεθνές Συνέδριο, Βόλος 6-8 Ιουνίου 2011, Πρακτικά, τ.ΙΙ, σ.σ. 181-192, Πάτρα 2011.

2005. Παράλληλα μελετήθηκαν τα στοιχεία του Ευρωβαρόμετρου για την έρευνα στη νεολαία, όπως δημοσιοποιήθηκαν το 1982, 1987, 1990, 1997, 2001 και 2007⁸.

3.2 Το δείγμα

Το δείγμα επιλέχτηκε με τη βοήθεια της τεχνικής δειγματοληψίας χιονοστιβάδας (snowball sampling). Συμμετείχαν 356 νέοι, αγόρια και κορίτσια, που κατοικούσαν στην Αττική, τη Μακεδονία και τη Θράκη. Καθώς ήταν από 15 έως 24, κάποιοι όντας φοιτητές ή σπουδαστές προέρχονταν από άλλα μέρη της Ελλάδας, όπως Ιωάννινα, Αχαΐα, Μεσσηνία, Αιτωλοακαρνανία, Βόλο, Λάρισα, Βοιωτία, Κρήτη, Λέσβο, Κέρκυρα, Λευκάδα. Αυτοί ήταν 58 από το σύνολο. Οι άντρες συμμετέχοντες ήταν 159 (44,6%) και οι γυναίκες 197 (55,3%). Το δείγμα δεν είναι αντιπροσωπευτικό για το σύνολο των νέων πανελληνίως (περίπου 15% του συνολικού πληθυσμού), αλλά είναι άξιο λόγου.

3.3 Η ερευνητική διαδικασία, η συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο μίας άλλης που διενεργήθηκε επί διδακτορίας του ερευνητή και είχε ως θέμα τα «Θεατροπαιδαγωγικά Προγράμματα και θρησκευτική ετερότητα»⁹. Κατά τη διαδικασία προέκυψαν ερωτήματα που έδωσαν το ένασμα για μία εμπειρική διερεύνηση ζητημάτων που αφορούν στις στάσεις και αντιλήψεις των νέων. Η ερευνητική διαδικασία διήρκησε από το Νοέμβριο του 2006 έως τον Μάρτιο του 2010. Η μέθοδος που ακολουθήθηκε προκάλεσε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, τα οποία ανέκυψαν. Από την αρχή χρησιμοποιήθηκε ως ερευνητικό εργαλείο η ημιδομημένη συζήτηση σε focus groups, των 6 έως 10 ατόμων, ανομοιογενών ως προς την ηλικία και την ιδιότητα (μαθητές, φοιτητές, σπουδαστές, εργαζόμενοι). Υπήρξε διαρκής έλεγχος διαδικασίας και περιεχομένου. Ο έλεγχος του περιεχομένου υπήρξε χαλαρός, ούτως ώστε να ευνοείται η συγκέντρωση πλούσιων πληροφοριών. Οι περισσότερες ερωτήσεις διατυπώθηκαν με βάση και άλλες έρευνες στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Κάθε focus group συμμετείχε σε τρεις συζητήσεις διάρκειας μίας και πλέον ώρας, ενώ οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες δε γνωρίζονταν μεταξύ τους. Η στατιστική ανάλυση των δεδομένων έγινε με τη βοήθεια του SPSS. Η ποιοτική ανάλυση των δεδομένων που προέκυψαν από τις εκατό και πλέον ώρες, επικεντρώθηκε αν και πρόκειται για περίπλοκη υπόθεση, στη σκιαγράφηση ομαδοποιήσεων, στάσεων και τάσεων, μύθων και πιστεύω, επιρροών και πληροφοριών των νέων της Ελλάδας.

4. Παρουσίαση αποτελεσμάτων

4.1 Εκπαίδευση

Στα χρόνια της έρευνας η εκπαίδευση υπήρξε αρκετές φορές αιτία διαμάχης, διενέξεων και συζητήσεων. Από τους 356 συμμετέχοντες, 54 (15,2%) παρακολούθησαν

⁸ http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm (προσπελάστηκε 31 Μαρτίου 2011).

⁹ Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. (2009), *Ο Θεός, ο δικός μου, ο δικός σου. Πολιτισμός, Εκπαίδευση, Ετερότητα*, Αθήνα: Γρηγόρη.

«Εκπαίδευση, Θρησκεία, Μετανάστες. Έρευνα για τις αντιλήψεις και τις στάσεις των νέων της Ελλάδας» στο Γεωργογιάννης, Π. & Μπάρος, Β. (Επιμ.), Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Μετανάστευση-Διαχείριση-Συγκρούσεων και Παιδαγωγική Δημοκρατίας, 14^ο Διεθνές Συνέδριο, Βόλος 6-8 Ιουνίου 2011, Πρακτικά, τ.ΙΙ, σ.σ. 181-192, Πάτρα 2011.

τουλάχιστον τρεις τάξεις της εκπαίδευσης σε ιδιωτικό σχολείο, ενώ όλοι οι υπόλοιποι ολοκλήρωσαν ή παρακολούθιούν τις εγκύκλιες σπουδές τους αποκλειστικά στο δημόσιο σχολείο. Από αυτούς 9 στους 10 λαμβάνουν ή ελάμβαναν βοήθεια για τα μαθήματα του σχολείου, είτε σε ομαδικό φροντιστήριο (54%) είτε σε ιδιαίτερα μαθήματα (26%) είτε στην πρόσθετη διδακτική στήριξη του δημόσιου σχολείου (10%). Σε έρευνα του 1999 οι μαθητές εξηγούν τους λόγους που παρακολούθιούν φροντιστήρια: α) δεν είναι ικανοποιημένοι από το επίπεδο των μαθημάτων στο σχολείο και από τη βοήθεια που τους παρέχεται στην επίλυση των αποριών τους, β) αισθάνονται μεγαλύτερη βεβαιότητα για την επιτυχία τους στις εξετάσεις¹⁰. Σε μία πιο πρόσφατη έρευνα του 2009 τονίστηκε, επιπλέον, το ενδιαφέρον των καθηγητών και ο αριθμός των μαθητών ως κριτήρια επιλογής φροντιστηριακού μαθήματος¹¹, ενώ τα μαθήματα εκτός τρίτης Λυκείου, για τα οποία χρειάστηκαν βοήθεια, είναι κυρίως τα Αρχαία Ελληνικά, τα Μαθηματικά και η Φυσική. Άν μπορούσαμε δε θα πηγαίναμε σχολείο στην Τρίτη Λυκείου, λέει μία φοιτήτρια Παιδαγωγικής, 21 χρονών. Οι καθηγητές στο σχολείο δεν είναι ίδιοι με τους καθηγητές στο φροντιστήριο. Νομίζω αν τους βάζαμε αυτούς να μας κάνουν μάθημα στο φροντιστήριο θα ήταν καλύτεροι, θα ενδιαφερόντουσαν περισσότερο... τώρα μας κοιτάζουν και βαριούνται ή... μη σας πω, ότι σκέφτονται γιατί δεν πάμε ιδιαίτερα σε αυτούς, μαθητής Γ' Λυκείου στην Αθήνα. Στο φροντιστήριο, νομίζω τελικά, χάναμε και χρόνο, γιατί πηγαίναμε επειδή πήγαιναν όλοι. Άν το καλοσκεφτείς μπορείς και μόνη σου. Εγώ Λογοτεχνία, που δεν πήγαινα, έγραψα καλύτερα, γιατί πρόσεχα στο σχολείο... διάβασα και μόνη μουν. Εμείς στο σχολείο πηγαίναμε για χαβαλέ και για πενθήμερη, λέει μία φοιτήτρια ελληνικής φιλολογίας, κριτικάροντας τη στάση της ως μαθήτρια. Στις ομάδες νέων της Θράκης εμφανίζονται και άλλα ζητήματα, όπως η αξία του σχολείου για τα παιδιά της μειονότητας, η δυσκολία χρήσης της ελληνικής γλώσσας από τοπικούς πληθυσμούς και η ανάγκη για μία διαφορετική-διαπολιτισμική προφανώς-εκπαίδευση¹².

Ενώ αγνοούν σύμφωνα με την έρευνα των Κουλαϊδή και Δημόπουλου, το 2005, τι είναι «η δια βίου εκπαίδευση», κατά 70-75% (να σημειωθεί ότι το 2010 αποτέλεσε θέμα για το οποίο ζητήθηκε να γράψουν άρθρο οι μαθητές της Γ' Λυκείου, στις Πανελλήνιες Εξετάσεις) οι μισοί φοιτητές, σπουδαστές και εργαζόμενοι (52%) συνεχίζουν να παρακολουθούν κύκλους μαθημάτων ή σεμιναρίων για αντικείμενα, όπως ξένες γλώσσες, μουσική, πληροφορική, χορό. Μάλιστα οι 3 στους 10 από αυτούς δηλώνουν ότι θα συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους και μετά το πέρας των σπουδών τους. Όσον αφορά τις μεταπτυχιακές σπουδές, οι 8 στους 10 φοιτητές δηλώνουν ότι θα τις επιδιώξουν και οι 6 από αυτούς ότι θα ήθελαν να μεταβούν στο εξωτερικό για αυτές. Στους μαθητές τα πράγματα είναι λίγο διαφορετικά. Σχεδόν οι 8 στους 10 έχουν ήδη ένα πτυχίο ξένης γλώσσας, 26% παρακολουθούν μαθήματα δεύτερης ξένης γλώσσας και 20 με 25% κάνουν μαθήματα μουσικής ή χορού ή ζωγραφικής. Από τους μαθητές περίπου οι 7 στους 10 ονειρέύονται να σπουδάσουν προπτυχιακά ή μεταπτυχιακά σε χώρα εκτός Ελλάδας. Δημοφιλέστεροι προορισμοί είναι η Αγγλία, η Αμερική, η Γερμανία, η Γαλλία,

¹⁰ Κασσωτάκης, Μ. & Γιοβάνη, Ε. (1999), *Οι απόψεις των μαθητών των δύο τελευταίων τάξεων του Λυκείου για το Ενιαίο Λύκειο και τον τρόπο λειτουργίας του*, Αθήνα: KEE.

¹¹ Αναστασάτος, Ν. & Κεχαγιά, Λ. (2009), Τι έδειξε έρευνα για τις αντιλήψεις των μαθητών και τα αιτήματά τους προς το υπουργείο Παιδείας και την πολιτεία, εφημερίδα: *To Βήμα*, Αθήνα, 19-9-2009.

¹² Γκόβαρης, Χ. (2001), *Εισαγωγή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση*, Αθήνα: Ατραπός και Γκότοβος, Α. (2002), *Εκπαίδευση και ετερότητα*, Αθήνα: Μεταίχμιο.

«Εκπαίδευση, Θρησκεία, Μετανάστες. Έρευνα για τις αντιλήψεις και τις στάσεις των νέων της Ελλάδας» στο Γεωργογιάννης, Π. & Μπάρος, Β. (Επιμ.), Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Μετανάστευση-Διαχείριση-Συγκρούσεων και Παιδαγωγική Δημοκρατίας, 14^ο Διεθνές Συνέδριο, Βόλος 6-8 Ιουνίου 2011, Πρακτικά, τ.ΙΙ, σ.σ. 181-192, Πάτρα 2011.

ενώ σημειώθηκαν και Ρωσία, Ιταλία, Βουλγαρία. Να σημειωθεί ότι από τους μαθητές που πηγαίνουν σε ιδιωτικό σχολείο, μόνο 1 στους 10 θέλει να παραμείνει για σπουδές στο εσωτερικό. Παρόλο που οι νέοι παρουσιάζουν τον εαυτό τους πολυάσχολο, οι συγκρίσεις με παρόμοιες έρευνες για το χρόνο που δαπανούν σε εκπαιδευτικές υποχρεώσεις εκτός σχολείου καταδεικνύουν ότι αυτός μειώνεται τα τελευταία είκοσι χρόνια. Από την άλλη αυτός φαίνεται να αυξάνεται για τους νέους που σπουδάζουν και εργάζονται. Αυτό, ίσως, να οφείλεται στη στενή σύνδεση που έχει για αυτούς η εκπαίδευση με την εργασία (67%). Άλλα και για τους μαθητές υφίσταται αυτή η σύνδεση (51%). Μαθαίνω γλώσσες και κομπιούτερ για μια καλύτερη θέση παραδέχεται σπουδαστής, 21 χρονών. Ο μπαμπάς μου έλεγε μάζευε χαρτιά. Ε, μόρια είναι όλα αυτά. Όταν θα κάνω κάπου τα χαρτιά μου μετά το πτυχίο, όλα αυτά μετράνε τοντζει ένας φοιτητής 24 χρονών. Λέω να γίνω ψυχολόγος. Δε θα κάνω κι ένα μεταπτυχιακό στην Αμερική; Δε θα ανοίξω κι ένα καλό γραφείο στα βόρεια; Χωρίς γνώσεις δεν γίνεσαι πετυχημένος. Θέλω να γίνω η καλύτερη...όχι μία σαν τους άλλους ονειρεύεται μία μαθήτρια 16, από την Αθήνα.

Η εκπαίδευση, λοιπόν, εμφανίζεται να έχει ένα εργαλειακό ρόλο για την εξεύρεση θέσης εργασίας ή απασχόλησης για του ερευνώμενους. Το εύρημα αυτό υποβαθμίζει τη γενικότερη αξία της. Την ίδια στιγμή, όμως, οι ίδιοι αναγνωρίζουν την υψηλή αξία της για την κοινωνική πρόοδο βαθμολογώντας την με εννέα. Συγχρόνως, τη βαθμολογούν, ως προς τις δυνατότητες και τις προοπτικές με 5,5/10 και εμφανίζονται κατά 75% δυσαρεστημένοι από τις συνθήκες που αντιμετωπίζουν στο σχολείο (82%), ΑΕΙ (77%), ΤΕΙ (71%), ΙΕΚ (59%). Ο βασικός λόγος, που αναφέρουν, είναι ότι η εκπαίδευση δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους, τα ενδιαφέροντά τους και τις εξελίξεις γενικώς. Κι ενώ αναφαίνεται έντονη η αρνητική κριτική, στην έρευνα της Γ.Γ.Ν.Γ. η Μέση εκπαίδευση απολαμβάνει 5,9 βαθμό εμπιστοσύνης και η Ανώτατη 6,4. Από τους πιο υψηλούς βαθμούς και οι δύο. Μεγαλύτερους έχουν μόνο η Εκκλησία και ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας¹³. Αναφέρουν οι νέοι στην παρούσα έρευνα: να μορφωθώ θέλω και γι' αυτό θέλω να σπουδάσω μηχανολόγος μηχανικός...με το μεταπτυχιακό μετά θα δουλέψω έξω, που τα λεφτά είναι καλύτερα και η ζωή πιο ανεβασμένη, μαθητής Β' Λυκείου στην Κομοτηνή. Η καλύτερη στιγμή στο σχολείο είναι το διάλλειμα και οι εκδρομές. Όλα τα υπόλοιπα είναι εντελώς βαρετά. Τι με νοιάζει εμένα τώρα τι έγινε στη Λάμψακο, προ Χριστού. Εδώ (γελάει) δεν ξέρω τι έγινε στη Θεσσαλονίκη σήμερα! Μαθήτρια Α' Λυκείου στη Θεσσαλονίκη. Η ίδια έδωσε στην εκπαίδευση βαθμό 8, αργότερα στη συζήτηση. Στην Αθήνα, τέλος, δύο φοιτητές αλληλοσυμπληρώνονται λέγοντας: Α:...με σκονάκια τα περνάς όλα τα μαθήματα Β: ή με την «παράταξη» (γελάει)...όλη μέρα στα τραπεζάκια μας ξέρουν όλοι. Πρώτα, πρώτα οι καθηγητές. Ξέρεις πόσα πέρασα εγώ έτσι; Με το όνομα με ξέρουν Χρ...Α: ξεντίλα ρε σχολές, ξεντίλα χαρτιά, αλλά το ίδιο ισχύει για όλους. Το ίδιο πτυχίο θα πάρουμε όλοι. Αυτό μετράει.

Πιο ειδικά, ζητήθηκε να αξιολογήσουν το σχολείο και να εκφράσουν τι τους αρέσει και τι δεν τους αρέσει σε αυτό. Θετικότερη κριτική εξέφρασαν οι πρώην μαθητές και ιδιαίτερα οι φοιτητές και σπουδαστές. Όμως, η γενική αξιολόγηση είναι πολύ κακή. Θετική άποψη για το σχολείο έχει μόνο ο 1 στους 10. Οι αιτίες είναι, κυρίως, οι

¹³ Γ.Γ.Ν.Γ., Τελική Έκθεση των έργου: *H νέα γενιά στην Ελλάδα σήμερα*. Στο: <http://www.neagenia.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=51> (προσπελάστηκε 31 Μαρτίου 2011).

«Εκπαίδευση, Θρησκεία, Μετανάστες. Έρευνα για τις αντιλήψεις και τις στάσεις των νέων της Ελλάδας» στο Γεωργογιάννης, Π. & Μπάρος, Β. (Επιμ.), Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Μετανάστευση-Διαχείριση-Συγκρούσεων και Παιδαγωγική Δημοκρατίας, 14^ο Διεθνές Συνέδριο, Βόλος 6-8 Ιουνίου 2011, Πρακτικά, τ.ΙΙ, σ.σ. 181-192, Πάτρα 2011.

εκπαιδευτικοί, η υλικοτεχνική υποδομή, οι εγκαταστάσεις, το σύστημα. Πιο αναλυτικά, έκριναν την καθημερινή εκπαιδευτική διαδικασία αφήνοντας να αναδειχθούν δύο ομάδες: οι εντελώς δυσαρεστημένοι, που είναι κυρίως μαθητές και εργαζόμενοι και οι λιγότερο δυσαρεστημένοι, που είναι οι φοιτητές και οι σπουδαστές. Οι μεν σημείωσαν τα συναισθήματά τους, όταν βρίσκονται στο σχολείο, και δεν προέκυψε κανένα θετικό στα πρώτα πέντε. Νιώθουν πλήξη (66%), κούραση (59,4%), άγχος (57%), απογοήτευση (56%), θυμό (55%). Στη δεύτερη ομάδα, που έχουν αποφοιτήσει, εμφανίζονται τα τέσσερα πρώτα με παρόμοια ποσοστά, αλλά υπάρχει στην πέμπτη θέση η ευχαρίστηση με 48%. Η απόσταση από την όλη διαδικασία του σχολείου εξηγεί μάλλον τη διαφορά. Από την πρώτη, απόλυτα δυσαρεστημένη ομάδα λέει χαρακτηριστικά ένας μαθητής της Γ' Λυκείου στην Αθήνα: *Δε βρίσκω το λόγο να πάω το πρώι στο σχολείο. Σαν να με βάζεις φυλακή με τους χειρότερους φυλακόβιους και βασανιστές που μιλούν γλώσσες που δεν καταλαβαίνω και αυτό είναι το χειρότερο. Τι να μου πει η άλλη με τα αρχαία στο χέρι, όταν το μιαλό μου είναι πότε θα χάσουμε μάθημα, να κάνουμε κανένα τσιγάρο. Αυλή δεν έχουμε και μαζεύνομαστε στις τοναλέτες. Ποντίκαροι...Γράφει ο άλλος σαράντα λεπτά στον πίνακα μαθηματικά και περιμένει εγώ να τον θαυμάζω. Τι λες ρε και τι έκανα εγώ χθες στο φροντιστήριο; Τα ίδια και καλύτερα. Τουλάχιστον εκεί οι καθηγητές ενδιαφέρονται. Του είπαμε μια φορά αυτονούν «Κύριε να μιλήσουμε σήμερα» και μας λέει «τι έχουμε να πούμε εμείς, εκτός από μαθηματικά;». Είναι μετά να μη βγεις να τα σπάσεις να αλλάξουν όλα. Στο σχολείο είναι όλα σκ... Εκφράζεται μία κατάσταση που υπάρχει στην πραγματικότητα, αν και δύσκολα μπορούμε να συμμεριστεί κανείς την ισοπέδωση του μαθητή. Στ' αλήθεια υπάρχουν εξαιρέσεις και το αναγνωρίζουν και οι ερευνώμενοι στις διεισδυτικές συζητήσεις. Όμως, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, όλα τα ευρήματα συνάδουν ότι το σχολείο είναι μία παρωχημένη δομή ως προς τη διαδικασία, την οργάνωση και τις μεθόδους. Θεωρούν την εκπαίδευση απαραίτητη, αλλά πιστεύουν ότι πρέπει να αλλάξουν πολλά πράγματα, ώστε το σχολείο να επιτελεί το σκοπό του. Το σχολείο που φαντάζονται δεν απέχει πολύ από τα προβλεπόμενα. Να παρουσιάζει περισσότερο ενδιαφέρον, να είναι πιο σύγχρονο στον τρόπο και τη μέθοδο, να εξυπηρετεί πιο πολύ τις ανάγκες και επιθυμίες τους, να παρέχει γνώση και ψυχαγωγία μαζί. Αυτό, ίσως, που τονίζουν και, συνήθως, δε λαμβάνεται υπόψη στο σχεδιασμό αλλαγών είναι να καλλιεργεί το σχολείο τις σχέσεις μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών, αλλά και των μαθητών μεταξύ τους. Ιδιαίτερα, στη Θράκη προβάλλεται η αδήριτη ανάγκη για ένα σχολείο για όλους. Φαίνεται ότι η επικοινωνία και η κοινωνικότητα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο για τους νέους. Γι' αυτό, ίσως, με τους καθηγητές τους είναι ιδιαίτερα αυστηροί.*

Ενώ το 1988 1 στους 3 έβλεπε τους καθηγητές του σαν φίλους¹⁴, τώρα είναι μόνο 1 στους 10 και αυτός είναι ουσιαστικά απόφοιτος. Οι καθηγητές εισπράττουν τη σκληρότερη κριτική από τους μαθητές. Οι λόγοι που αναφέρονται είναι α) η αδιαφορία, β) η αυστηρότητα, γ) η έλλειψη επικοινωνίας, δ) η κακή συμπεριφορά, ε) «βαριούνται», όταν κάνουν μάθημα¹⁵. Παρόμοια αναφέρονται και σε άλλες έρευνες επιβεβαιώνοντας τα παρόντα ευρήματα, τα οποία καταδεικνύουν τη μείωση της επιρροής των εκπαιδευτικών στη νεολαία. Η εκπαίδευση είναι ο μοναδικός τομέας για τον οποίο θα ζητούσαν συμβούλη

¹⁴ Γαρδίκη, Ο., Κελπέρης, Χ., Μουρίκη, Α., Μυριζάκης, Γ., Παραδέλλης, Θ., Τεπέρογλου, Α. (1988), *Νέοι: Διάθεση χρόνου-Διαπροσωπικές σχέσεις*, Αθήνα: ΚΕΕ.

¹⁵ Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. (2010), *Εκπαιδευτικοί εν δράσει*, Αθήνα: Γρηγόρης.

«Εκπαίδευση, Θρησκεία, Μετανάστες. Έρευνα για τις αντιλήψεις και τις στάσεις των νέων της Ελλάδας» στο Γεωργογιάννης, Π. & Μπάρος, Β. (Επιμ.). Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Μετανάστευση-Διαχείριση-Συγκρούσεων και Παιδαγωγική Δημοκρατίας, 14^ο Διεθνές Συνέδριο, Βόλος 6-8 Ιουνίου 2011, Πρακτικά, τ.ΙΙ, σ.σ. 181-192, Πλάτρα 2011.

οι νέοι από τους εκπαιδευτικούς και θα την εμπιστεύονταν επιπλέον. Το ποσοστό που απαντά ότι θα προσέτρεχε στους καθηγητές του για τέτοια θέματα είναι 67%. Δε θα τους απασχολούσαν, από την άλλη, για θέματα σχέσεων, καθημερινής ζωής, πολιτικής, ιδεολογίας.

Ακόμη η γνώμη για τα μαθήματα του σχολείου και ιδιαίτερα για τα θρησκευτικά αποκαλύπτει πόσο αυστηροί κριτές είναι οι μαθητές, που ακόμη δεν έχουν τελειώσει το σχολείο και πώς αλλάζει η οπτική γωνία, όταν παρέλθουν τα σχολικά χρόνια. Όλοι συμφωνούν ότι το πρόβλημα δεν είναι στα γνωστικά αντικείμενα, αλλά στον εκπαιδευτικό και στις μεθόδους που χρησιμοποιεί. Συμφωνούν οι 8 στους 10 ότι ο καθηγητής κάνει το μάθημα ενδιαφέρον και όχι το ίδιο το μάθημα. Περιπτώσεις που οι μαθητές αγάπησαν τα μαθηματικά ή τα αρχαία εξαιτίας του καθηγητή αναφέρθηκαν αρκετές. Ως πιο ενδιαφέροντα μαθήματα αξιολογήθηκαν κατά φθίνουσα σειρά τα εξής: α) γυμναστική, β) πληροφορική, γ) ελληνική γλώσσα, δ) ξένες γλώσσες, ε) θρησκευτικά, στ) μαθηματικά, ζ) βιολογία, η) ιστορία, θ) λογοτεχνία ι) χημεία. Διαφορά υπήρξε στην κριτική τους ανάμεσα στους νυν και τους πρώην μαθητές. Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα είναι τα θρησκευτικά, τα οποία εκτιμώνται από τους απόφοιτους στη δεύτερη θέση ενδιαφέροντος, ενώ βρίσκονται στην ένατη για τους μαθητές. Πολλά από αυτά που λέγαμε με το θρησκευτικό τα βρήκα μπροστά μου και τον θυμήθηκα. Άλλά ήταν και περίπτωση καθηγητή, μας μιλούσε, αλλά έκανε και μάθημα. Ξέρετε πόσο με βοήθησαν τα θρησκευτικά να γράψω έκθεση στις πανελλήνιες; Αυτά που είπε μία φοιτήτρια 22 χρονών στην Αθήνα περιλαμβάνουν τα βασικά κριτήρια με τα οποία κρίνεται το ενδιαφέρον ενός μαθήματος από τους νέους. Αυτά είναι: α) να έχει σχέση με τη ζωή του μαθητή, β) να γίνεται με μαθητοκεντρική μέθοδο και γ) να δημιουργεί καλή ατμόσφαιρα στην τάξη. Διακρίνεται στα κριτήρια ο κεντρικός ρόλος του εκπαιδευτικού και οι επιλογές του. Ο δάσκαλος κάνει το μάθημα και όχι το μάθημα το δάσκαλο. Βέβαια, η κριτική τους χαρακτηρίζεται από κάποια αντιφατικότητα, μια και την ώρα που δείχνουν να επιζητούν αλλαγές, παραδέχονται ότι άλλοι φορείς αγωγής, όπως η οικογένεια, οι φίλοι, τα Μ.Μ.Ε., ιδιαίτερα το διαδίκτυο είναι σημαντικότεροι για αυτούς και γι' αυτό τους είναι κάπως αδιάφορο τι θα γίνει με το σχολείο, διότι είναι χαμένη υπόθεση, λέει ένα 24χρονος φοιτητής.

4.2 Θρησκεία

Τα ευρήματα διαυγάζουν ότι οι νέοι θρησκεύονται, αλλά δεν πιστεύουν. Μεγαλωμένοι σε μια νεωτερική κοινωνία με ποικίλα καθοριστικά χαρακτηριστικά, που τονίζουν τις ιδιαιτερότητες της, κομίζουν και αυτοί ως μέρος της ένα φαινόμενο που προφανώς αντιπροσωπεύει το γενικότερο σύνολο. Η θρησκεία αποτελεί ένα ακόμη στοιχείο της συλλογικής και προσωπικής ταυτότητας του καθένα και συνδυάζεται ιδιαίτερα με τον προσδιορισμό της εθνικής ταυτότητας. Έτσι, εκλαμβάνουν την έννοια του είμαι Χριστιανός Ορθόδοξος. Ως ένα στοιχείο που καθορίζει και συμπληρώνει άρρηκτα την εθνική ταυτότητά των Ελλήνων. Ελληνίδα είμαι. Χριστιανή γεννήθηκα, λέει μία φοιτήτρια. Δε με ρώτησαν, με βάπτισαν. Ορθόδοξος θεωρούμαι. Τι κι αν δεν πηγαίνω στην Εκκλησία; Πιστεύω στο Θεό, ομολογεί ένας άλλος φοιτητής, 20 χρονών. Δεν πιστεύω φυσικά σε παραμύθια. Ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο, έστειλε το Χριστό, με τον κρίνο και τέτοια. Άλλα Ορθόδοξος Χριστιανός είμαι, αφού γεννήθηκα Έλληνας. Και είμαι υπερήφανος για αυτό, αναφέρει ανάμεσα σε άλλα ένας τελειόφοιτος του Λυκείου. Αυτές

«Εκπαίδευση, Θρησκεία, Μετανάστες. Έρευνα για τις αντιλήψεις και τις στάσεις των νέων της Ελλάδας» στο Γεωργογιάννης, Π. & Μπάρος, Β. (Επιμ.), Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Μετανάστευση-Διαχείριση-Συγκρούσεων και Παιδαγωγική Δημοκρατίας, 14^ο Διεθνές Συνέδριο, Βόλος 6-8 Ιουνίου 2011, Πρακτικά, τ.ΙΙ, σ.σ. 181-192, Πάτρα 2011.

είναι κάποιες απόψεις που φωτίζουν το πώς αντιλαμβάνονται τη θρησκευτική ταυτότητά τους και πως αυτήν τη συγχέουν με την έννοια του έθνους. Δεν είναι μακριά από την επικρατούσα αντίληψη, που ιστορικά εξυπηρέτησε αμφοτέρους άμα τη γενέσει της.

Λεπτομερέστερα, υπάρχουν κάποια ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά της θρησκευτικότητας και της πίστης των νέων που προκύπτουν από την ερμηνεία των ευρημάτων της έρευνάς. Από τους συμμετέχοντες 9 στους 10 δηλώνουν αυθόρμητα ότι είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι. Αυτοί έχουν αρκετά έως πολύ θετική άποψη για την Εκκλησία, ως θεσμό, (69%) και αρκετά έως πολύ αρνητική άποψη για την iεραρχία (επίσκοποι, iερείς) της Εκκλησίας (72%). Οι απαντήσεις έγιναν πιο αρνητικές μετά την ανάδυση του σκανδάλου του Βατοπαιδίου. Την ίδια ώρα η θρησκεία διαδραματίζει αρκετά έως πολύ σημαντικό ρόλο στη ζωή των 8 από τους 10 νέων. Δε θεωρούν τον εαυτό τους θρήσκο (55%), διότι προσδίδουν μία αρνητική έννοια στη λέξη θρήσκος. Όμως, στην ερώτηση αν ακολουθείτε πιστά όσα ορίζει η θρησκεία σας; απάντησαν αρκετά έως πολύ οι 7 στους 10. Δε φαίνεται σε αυτή την περίπτωση να αντιλαμβάνονται τη διαφορά μεταξύ θρήσκου και θρησκόληπτου. Στο παρόν θα χαρακτηρίζονται θρήσκοι και ως τέτοιοι νηστεύουν, τουλάχιστον δύο φορές το χρόνο, και προσεύχονται κάθε μέρα οι 6 στους 10. Όταν τους ζητήθηκε να αναφέρουν ελεύθερα κάποιους λόγους για τους οποίους νηστεύουν ανέφεραν iεραρχικά: α) το επιβάλλουν οι γονείς, β) το κάνω από συνήθεια, γ) το επιβάλλει η θρησκεία, δ) κάνω αποτοξίνωση ε) δεν ξέρω γιατί το κάνω. Ακόμη, από όσους δηλώνουν Χριστιανοί Ορθόδοξοι, το 25% εκκλησιάζεται τουλάχιστον μία φορά το μήνα, το 1% κάθε Κυριακή, το 45% τουλάχιστον δύο φορές το χρόνο, το 15% τουλάχιστον μία φορά τρίμηνο και το 10% ποτέ. Στον εκκλησιασμό δεν περιλαμβάνονται οι επισκέψεις στην Εκκλησία για τα μυστήρια του γάμου, της βάπτισης κ.λπ. και αυτό διευκρινίστηκε εξαρχής. Άξιο επισήμανσης είναι το ότι 1 στους 10 δεν εκκλησιάζεται τελικά ούτε μία φορά το χρόνο. Παράδοξο, όμως, είναι για την εκκοσμικευμένη ελληνική κοινωνία, ότι το 25% εκκλησιάζεται συχνά, κάθε μήνα δηλαδή. Οι λόγοι για τους οποίους εκκλησιάζονται αυτοί (το 26% δηλαδή) είναι: α) η συνήθεια, β) η οικογένεια, γ) η ευμένεια του Θεού. Η πίστη, πάλι, φαίνεται ότι είναι κάτι διφορούμενο για το σύνολο των θρησκευόντων νέων. Ενώ είναι Χριστιανοί, οι 6 στους 10 δεν πιστεύουν στην Ανάσταση του Χριστού ή στην ενανθρώπησή του ή στη Δευτέρα Παρουσία και οι 4 στους 10 δεν πιστεύουν στα θαύματα. Τότε αναρωτιέται κανείς πώς είναι Χριστιανοί; Χαρακτηριστική είναι η απάντηση ενός μαθητή στη Θεσσαλονίκη: Οι γονείς μου, οι συγγενείς μου, στο σχολείο, έτσι μας μάθανε, σε όλη τη ζωή μας κάνουμε το σταυρό μας, λέμε το Πάτερ ημών, ανάβουμε το κερί μας και λέμε Θεέ μου βοήθησέ μας. Τώρα όλα τα υπόλοιπα είναι δημιουργήματα για να νιώθουμε καλά. Μπορώ κι εγώ να βγω και να πω πως είδα μια εικόνα να κλαίει ή να βγάλω ένα ευαγγέλιο, δήθεν τον μαθητή του Χριστού και παρόμοια. Μήπως δε βγαίνουν κάθε τρεις και λίγο του ενός και του άλλου, του Ιούδα και του Θωμά. Πίσω απ' όλα κρύβεται ο άνθρωπος και διάφορες συνωμοσίες. Ο Θεός είναι υπεράνω όλων. Αυτό είναι Ορθοδοξία στην Ελλάδα. Με αυτήν προοδεύσαμε και με αυτή την πίστη γίναμε πάλι κράτος. Είναι καλό να αναφέρουμε εδώ ενδεικτικά ότι, όταν ρωτήθηκαν ποια είναι η κύρια πηγή από την οποία έμαθαν τα σχετικά με τη θρησκεία τους, απάντησαν: α) η οικογένεια, β) το σχολείο, γ) η Εκκλησία, δ) τα Μ.Μ.Ε., ε) άλλο. Η σειρά αυτή προφανώς βοηθάει να καταμερίσει κανείς τις ευθύνες, αλλά και να σχολιάσει αρνητικά τον αντεστραμμένο ρόλο που διαδραματίζουν το σχολείο και η Εκκλησία στη θρησκευτική αγωγή των Ελλήνων. Στην εκπαίδευση δεν μπορεί να γίνεται κατήχηση,

«Εκπαίδευση, Θρησκεία, Μετανάστες. Έρευνα για τις αντιλήψεις και τις στάσεις των νέων της Ελλάδας» στο Γεωργογιάννης, Π. & Μπάρος, Β. (Επιμ.), Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Μετανάστευση-Διαχείριση-Συγκρούσεων και Παιδαγωγική Δημοκρατίας, 14^ο Διεθνές Συνέδριο, Βόλος 6-8 Ιουνίου 2011, Πρακτικά, τ.ΙΙ, σ.σ. 181-192, Πάτρα 2011.

γιατί φυσικά δεν είναι αποτελεσματική. Η κατήχηση είναι έργο της Εκκλησίας. Το σχολείο οφείλει να προετοιμάζει πολίτες με βαθιά θρησκευτική γνώση¹⁶.

Τέλος, επιχειρήθηκε να αναλυθούν οι αιτίες που δεν εκκλησιάζεται το 60% των νέων, αναζητώντας τη σκιαγράφηση μιας κριτικής πέρα από τη συνήθη, περί σκανδάλων, υποκρισίας των ιερέων, υποκρισίας των πιστών, απάτης που αντιλήφθηκαν (αυτά αναφέρονται πρώτιστα). Σε αυτή την κριτική βοήθησε και μία μελέτη περίπτωσης που πραγματοποιήθηκε τη σχολική χρονιά 2009-10, με τις τάξεις της Α' και Β' Λυκείου του 1^{ου} Γενικού Λυκείου Νέου Ηρακλείου Αττικής. Η γενικότερη έρευνα απέδωσε ένα προβληματισμό που αφορούσε στη γλώσσα της λατρευτικής πράξης της Εκκλησίας, στο τυπικό της λατρευτικής ζωής, στο ζωντάνεμα της ενοριακής ζωής, στην πρόκληση του ενδιαφέροντος των νέων. Με βάση αυτά τα ερωτήματα πραγματοποιήθηκαν δύο εκπαιδευτικές δράσεις στο πλαίσιο του μαθήματος των θρησκευτικών, με τρίμηνη διάρκεια, από τις οποίες συνάγεται ότι ενώ η πλειοψηφία των νέων (84%) επιθυμούν να ακούν κάποια μέρη της Θείας Λειτουργίας και άλλων ακολουθιών στη Νέα Ελληνική γλώσσα και να αλλάξει η ώρα της Θείας Λειτουργίας την Κυριακή (72%), η συντριπτική πλειονότητα των ίδιων νέων δηλώνει ότι ακόμη κι αν γινόταν οι δύο παραπάνω αλλαγές δε θα άλλαζε τη συχνότητα εκκλησιασμού της (90%). Βέβαια δεν είναι γνωστό τι επίδραση θα έχουν αυτές οι αλλαγές στον ψυχισμό και τις στάσεις των νέων κι έτσι δεν είναι δυνατή η εξαγωγή ασφαλούς συμπεράσματος. Επιπλέον, πάρα πολλοί νέοι (8 στους 10) θεωρούν ότι πρέπει να επέλθει ένα είδος διαχωρισμού της Εκκλησίας από το κράτος και οι πολλοί (6 από τους 10) θεωρούν ότι αυτό θα κάνει καλό στην Εκκλησία. Λέει ένας μαθητής της Β' Λυκείου: *Η Εκκλησία πρέπει να διαχωριστεί από το κράτος για να αποκτήσει πάλι το θρησκευτικό χαρακτήρα της και να πάψει να παρεμβαίνει σε θέματα της πολιτείας. Η Εκκλησία πρέπει να είναι ουδέτερη και ανεξάρτητη από τα πολιτικά πιστεύω. Παράλληλα πρέπει να απαλλαχτεί από κάθε είδους προκαταλήψεις ώστε να έρθει πιο κοντά στους πιστούς. Αυτό θα συμβεί γιατί η Εκκλησία δεν είναι ιδεολογία αλλά μια θεανθρώπινη πίστη όπου μετέχουν όσοι πιστεύουν ότι μπορούν να ενωθούν με το Θεό. Ετσι, η Εκκλησία θα αποκτήσει ξανά τον πραγματικό της ρόλο, μακριά από τις πολιτικές και τη λειτουργία του κράτους. Από τις ίδιες εργασίες συνάγεται το συμπέρασμα ότι οι περισσότεροι (8 στους 10) συνδυάζουν την Εκκλησία με το έθνος, ως στοιχεία που αλληλοσυμπληρώνουν την ταυτότητα των Ελλήνων. Αναφέρει χαρακτηριστικά μία μαθήτρια της Β' Λυκείου: Η Πολιτεία είναι ικανή να επωμιστεί τον εθνικό ρόλο που έχει σήμερα η Εκκλησία και να τον μεταφέρει σε άλλους κοσμικούς θεσμούς και να μη χρειάζεται πλέον να τους διακονεί, ακόμα και εν μέρει η Εκκλησία;* Πρέπει, τέλος, να σημειωθεί το σημαντικό κοινωνικό ρόλο που διαφαίνεται να διαδραματίζει η θρησκεία στη Θράκη. Είναι σημαντική γιατί συντηρεί τη διαφορά, μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων, χωρίς αυτό να σημαίνει εχθρότητα. Είναι το στοιχείο που καθορίζει φανερά την ταυτότητα και την ετερότητα στο ευρύτερο σύνολο. Και γι' αυτό χρησιμοποιείται από τους περισσότερους θετικά στη σκέψη και το λόγο τους.

¹⁶ Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. (2010), Πολιτισμός-θρησκεία-εκπαίδευση. Μία πρόταση για υποχρεωτική διαπολιτισμική θρησκευτική αγωγή, με βάση την ευρωπαϊκή σκέψη και νομολογία. Στο: Γεωργογιάννης, Π. Μπάρος, Β. (2010) (επιμ), Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Μετανάστευση-Διαχείριση Συγκρούσεων και παιδαγωγική της Δημοκρατίας, 13^ο Διεθνές Συνέδριο 7-9 Μαΐου 2010, τ. ΙΙ, Πάτρα, σ.σ. 559-568.

4.3 Μετανάστες

Οι νέοι αναφέρονται στους μετανάστες πρωταρχικά όταν μιλούν για την εγκληματικότητα. Τους θεωρούν βασική αιτία αύξησης της εγκληματικότητας (65%) και στη συνέχεια ιεραρχούν τα οικονομικά προβλήματα (μετά το 2008 ανέφεραν την οικονομική κρίση, 45%), τη φτώχεια (20%), τα ψυχολογικά προβλήματα (15%), την κοινωνία γενικά (10%). Το θέμα της εθνικότητας αναφέρεται σε πολλές συζητήσεις, όταν αυτό σχετίζόταν με την εγκληματικότητα. Χρησιμοποιήθηκαν διάφορα εθνικά επίθετα για αυτήν αφήνοντας να διαφανεί ότι η κοινή εγκληματικότητα δεν μπορεί να έχει αιτία σε ανθρώπους ελληνικής εθνικότητας. Το πρόβλημα για τους νέους εστιάζεται, γενικώς, στους μετανάστες (διαφοροποιούνται οι απαντήσεις των παιδιών που προέρχονται από οικογένειες παλιννοστούντων ποντίων, όπως έχει επικρατήσει να λέγονται, από την πρώην Σοβιετική Ένωση ή μεταναστών, οι οποίοι είναι 12 από τους 356). Μάλιστα, καθώς η συντριπτική πλειοψηφία δε γνώριζε τους όρους οικονομικός μετανάστης ή πρόσφυγας αναφέρονταν γενικώς στους μετανάστες, οι οποίοι θεωρούνται συλλήβδην μη επιθυμητοί για τους 7 στους 10. Ελπιδοφόρο είναι ότι αναγνωρίζουν πως υπάρχουν προκαταλήψεις που τους επηρεάζουν (30%) και πως μέσω μίας διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και γνωριμίας-διαλόγου με τους άλλους πολιτισμούς¹⁷ είναι δυνατόν να ξεπεραστούν οι προκαταλήψεις τους (54%). Πάντως, το ίδιο ξενοφοβικοί παρουσιάζονται και οι νέοι της Αυστρίας, του Βελγίου και της Γερμανίας, σύμφωνα με το Eurobarometer (2001)¹⁸. Έτσι, δεν κάνει τελικά ιδιαίτερη εντύπωση το ποσοστό των νέων που τάσσεται υπέρ της απέλασης των παράνομων μεταναστών (77%), αυτό που τάσσεται υπέρ της αποχώρησης γενικώς των μεταναστών (45%) και αυτό που τάσσεται υπέρ της απαγόρευσης της εισόδου σε νέους μετανάστες (45%).

5. Συμπέρασμα

Σε μία τέτοια εμπειρική έρευνα σκοπός είναι η καταγραφή και η πρόκληση ερωτημάτων για περαιτέρω διερεύνηση. Δεν είναι δυνατή η εξαγωγή γενικών συμπερασμάτων. Βέβαια, διαφαίνεται μία ποικιλότητα στις απόψεις και μία σχετική αταξία στις στάσεις και αντιλήψεις, χωρίς αυτή να είναι μακριά από μία γενικότερη κατάσταση που επικρατεί στο σύνολο της ελληνικής κοινωνίας.

Ειδικότερα, όμως, διακρίνεται η καθολική αρνητική γνώμη για την παρεχόμενη εκπαίδευση και την εκκλησία και η αρνητική γνώμη για τους μετανάστες στην Ελλάδα. Όσον αφορά στη στάση τους απέναντι στην εκπαίδευση και την εκκλησία παρατηρείται ότι αυτή αλλάζει ανάλογα με τη δομή και την ελευθερία που έχουν σε σχέση με αυτήν. Παρακολουθούν την εκπαίδευση του σχολείου υποχρεωτικά και λαμβάνουν περαιτέρω εκπαίδευση από άλλους φορείς (φροντιστήρια) κατ'επιλογήν, ενώ οι περισσότεροι ελεύθερα δεν εκκλησιάζονται θέτοντας τον εαυτό τους εκτός εκκλησίας, αλλά

¹⁷ Νικολάου, Γ. (2008), *Διαπολιτισμική Διδακτική*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

¹⁸ Eurobarometer 55.1 (2001), *Young Europeans in 2001*, European Commission, Directorate-General for “Education and Culture”, “Youth” Unit. Στο: <http://www.icpsr.umich.edu/icpsrweb/ICPSR/studies/3362> (προσπελάστηκε 31-3-2011)

«Εκπαίδευση, Θρησκεία, Μετανάστες. Έρευνα για τις αντιλήψεις και τις στάσεις των νέων της Ελλάδας» στο Γεωργογιάννης, Π. & Μπάρος, Β. (Επιμ.), Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Μετανάστευση-Διαχείριση-Συγκρούσεων και Παιδαγωγική Δημοκρατίας, 14^ο Διεθνές Συνέδριο, Βόλος 6-8 Ιουνίου 2011, Πρακτικά, τ.ΙΙ, σ.σ. 181-192, Πάτρα 2011.

δηλώνοντας πιστοί και θρήσκοι (παράδοξο ίσως). Όσο για τη στάση τους απέναντι στους μετανάστες, είναι ευχάριστο ότι αναγνωρίζουν την προκατάληψή τους και την ανάγκη μίας διαπολιτισμικής προοπτικής στην εκπαίδευση, όπως αυτή υφίσταται και διεθνώς¹⁹.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αναστασάτος, Ν. & Κεχαγιά, Λ. (2009), Τι έδειξε έρευνα για τις αντιλήψεις των μαθητών και τα αιτήματά τους προς το υπουργείο Παιδείας και την πολιτεία, εφημερίδα: *To Βήμα*, Αθήνα, 19-9-2009
- Γαρδίκη, Ο. Κελπέρης, Χ., Μουρίκη, Α., Μυριζάκης, Γ., Παραδέλλης, Θ., Τεπέρογλου, Α. (1988), *Νέοι: Διάθεση χρόνου-Διαπροσωπικές σχέσεις*, Αθήνα: KEE
- Geertz, G. (2003), *H ερμηνεία των πολιτισμών*, (μτφρ. Παραδέλλης Θ.), Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Γκόβαρης, Χ. (2001), *Εισαγωγή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση*, Αθήνα: Ατραπός
- Γκότοβης, Α. (2002), *Εκπαίδευση και επερότητα*, Αθήνα: Μεταίχμιο Καβουνίδη, Τ., Κόντης, Α., Λιανός, Θ., Φακιολάς, Ρ. (επιμ.) (2008), *Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες-Πολιτικές-Προοπτικές*, τ.Α', Αθήνα: Εκδόσεις ΙΜΕΠΟ.
- Κασσωτάκης, Μ. & Γιοβάνη, Ε. (1999), *Oι απόψεις των μαθητών των δύο τελευταίων τάξεων του Λυκείου για το Ενιαίο Λύκειο και τον τρόπο λειτουργίας του*, Αθήνα: KEE
- Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. (2009), *O Θεός, ο δικός μου, ο δικός σου. Πολιτισμός, Εκπαίδευση, Επερότητα*, Αθήνα: Γρηγόρη
- Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. (2010), *Εκπαιδευτικοί εν δράσει*, Αθήνα: Γρηγόρης
- Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. (2010), Πολιτισμός-θρησκεία-εκπαίδευση. Μία πρόταση για υποχρεωτική διαπολιτισμική θρησκευτική αγωγή, με βάση την ευρωπαϊκή σκέψη και νομολογία. Στο: Γεωργογιάννης, Π. Μπάρος, Β. (επιμ) (2010), Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Μετανάστευση-Διαχείριση Συγκρούσεων και παιδαγωγική της Δημοκρατίας, 13^ο Διεθνές Συνέδριο 7-9 Μαΐου 2010, Πρακτικά με κριτές, τ. ΙΙ, Πάτρα, σ.σ. 559-568
- Κουλαϊδής, Β. & Δημόπουλος, Κ. (επιμ.) (2005), *Ελληνική νεολαία. Όψεις κατακερματισμού*, Αθήνα: Μεταίχμιο
- Νικολάου, Γ. (2008), *Διαπολιτισμική Διδακτική*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ξωχέλλης, Π. (1997), *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική. Θεμελιώδη προβλήματα της Παιδαγωγικής επιστήμης*, Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη.
- Yinger, J.M., (1968), Religion Society and the Individual, an Introduction to the Sociology of Religion, New York: Macmillan.

Ξενόγλωσση

- Gillis, J.R. (1981), *Youth and History. Tradition and Change in European Age Relations, 1770-present*, New York: Academic Press
- Unesco (2006), Guidelines on Intercultural Education, Paris:Unesco

Ιστοσελίδες

¹⁹ Unesco (2006), Guidelines on Intercultural Education, Paris:Unesco.

«Εκπαίδευση, Θρησκεία, Μετανάστες, Έρευνα για τις αντιλήψεις και τις στάσεις των νέων της Ελλάδας» στο Γεωργογιάννης, Π. & Μπάρος, Β. (Επιμ.), Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Μετανάστευση-Διαχείριση-Συγκρούσεων και Παιδαγωγική Δημοκρατίας, 14^ο Διεθνές Συνέδριο, Βόλος 6-8 Ιουνίου 2011, Πρακτικά, τ.II, σ.σ. 181-192, Πάτρα 2011.

Γ.Γ.Ν.Γ., *Τελική Έκθεση των έργων: Η νέα γενιά στην Ελλάδα σήμερα*. Στο: <http://www.neagenia.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=51> (προσπελάστηκε 31 Μαρτίου 2011)

Eurobarometer 55.1 (2001), *Young Europeans in 2001*, European Commission, Directorate-General for “Education and Culture”, “Youth” Unit. Στο: <http://www.icpsr.umich.edu/icpsrweb/ICPSR/studies/3362> (προσπελάστηκε 31-3-2011)